

135. Էջ 179. տող 2. « Եւ որչափ ի վայր վայրէին ոսկերքն » : — Ուղղ. վայրէին ? :

136. Էջ 179. տող 8. « Եւ զմարդիկ հնազանդէին օրինացն » : — Ուղղ. կամ « և մարդիկն հնազանդ էին օրինացն ». կամ « զմարդիկն հնազանդեցուցանէին » :

137. Էջ 185. « Կանոնք ժամանակազիրք մատենից տան որդւոցն թորգոմեայ իշխանին Հայոց » : — Ուղղ. թորգոմայ աշխարհին Հայոց :

138. Էջ 186. տող 35. « Եւ յամենայնի ամենայնի երբեք հայր երեւեալ » : — Ուղղ. Եւ յամենայնի ամենայն ուրեք նայր երեւեալ : — Այս էր Ս. Ներսեսի բնորոշիչ յատկութիւնն՝ որ էր հայր հասարակաց ամենայն ուրեք՝ թագաւորին, իշխանաց և ժողովուրդոց :

139. Էջ 187. տող 15. « Ապա զօրավարն Հայոց... կայսերական գնդին... գաւառին յինեալ յարձակեցաւ Մուշեղն : Իրրեւ գայր » : — Ուղղելի կայսերական գնդին ... գաւառին յիմեալ յարձակեցաւ Մուշեղ, իրրեւ գայր : — Մուշեղ յառաջապահ կ'անցնի իւր գնդովն՝ թէ՛ Պապայ և թէ՛ յունական զօրաց, և Դարանաղեաց գաւառին մէջ կը դիմէ Պարսից յառաջապահ զօրաց վերայ և կը սպանանէ Պարսից զօրավարները : (Լինեալը արդեօք զինեան) :

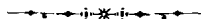
140. Էջ 188. տող 1. « Եւ զօրսն Յունաց » : — Ուղղ. զօրսն ? :

141. Էջ 189. տող 10. « Եւ բուն բանակն ուրեմն թագաւորին ի թաւրէշն յեկեալ էին » : — Ուղղ. Եւ բուն բանակն կանաւորն թագաւորին ի թաւրէշն յառեկեալ էին : Ըստ Պարսից սովորութեան կանանին բանակի հետ կը տանէին, մանաւանդ թագաւորը, ուստի մեք կը տեսնանք « Հապուհ ամենայն կազմութեամբ իւրով » կը հասնի Ատրպատական, բուն բանակի հետ արգելք մը չկայ որ գտնուին կանանին և Տիկնաց տիկինն, և կը հասնին ի թաւրէշ ոչ թէ յեկեալ, որուն

չպիտի թոյլ տար Ռուզանդի անպարտելի վասակն, այլ բանակելու որպէս զի կոտին : Եւ ահա արծւոյ թեւօք կը հասցնէ Ռուզանդ զՎասակ, կու գայ կը ջարդէ, և կը կոտորէ, և միայն « միաձի մագապուր » հապուհ կը փախչի. և հաւատալու ենք հեղինակին, վասն զի թող զայլ անթիւ ձերբակալութիւնս մեծամեծաց և ճոխ աւարին, այլ « և ըմբռնէին զՏիկնաց տիկինն հանդերձ ալուովք կանաւրք » : Տող 20. տես էջ 194 և 236 վասն կանանց :

Հ. ԳԱՐԻԲԵԼ ՆԱԶԱԿԵՏԵԱՆ

Շարայարկի

ՔՐԻՍՏՈՍՅԱՆԻՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ԱՌ ԲԺՊ. ՍՄԵԼՍ Մ. ԳԱՐԻԲԵԼԵԱՆ

(ՆԻԻ-ԵՕՐԲ)

Կ'առաջարկէք Հայկական Ճեմարանիս՝ « Նախարարութիւն » կամ « Դուրիձ » բառերը ընդունելի ընել՝ իրրեւ համապատասխանող *Ministère*, և ոչ թէ Պաշտօնարան, այն պատճառաւ՝ որ Նախարարը (Պատերազմի, Գանձու, և այլն), « մէկ հատ կ'ըլլայ, և իր ներքեւ կը գտնուին բազում պաշտօնեայներ » :

Ձեր կարծեօք, ուրեմն, *Ministre պէտք է թարգմանուի նախարար, իսկ Fonctionnaire՝ պաշտօնեայ* :

Քննենք առաջարկեալ բառերը :

Ministref թարգմանութեան նկատմամբ՝ երկու որոշ դրութիւն կայ ի գործածութեան.

Ա. ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ministre = Պաշտօնեայ

Premier ministre = Առաջին պաշտօնեայ,

(Նախագահ պաշտօնարանի)

Ministère = Պաշտօնէութիւն (վերաց)

Ministériel = Պաշտօնեական :

Ministère = Պաշտօնարան

Բ. ԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ministre = Նախարար
Premier ministre — Վարչապետ
Ministère = Նախարարութիւն (վերաց)
Ministère = Դաշնէի (սմտո. Cabinet):

Ասարկոյրիւնը ասային դրոսիւնս ղեմ. — 1. Պաշտօնեայն անհամեմատ կերպով աւելի ընդարձակ իմաստ ունի և գործածութեան իրաւունքներ՝ քան ինչ որ Ministre՝ զաղդիրէն մէջ. այսպէս կ'ըսենք. « Հեռագրի պաշտօնեայներ, կառավարութեան պաշտօնեայներ », և այլն: Փաղդիացին կարող է ըսել. « On ne peut être ministre qu'à vingt-cinq ans ». եթէ թարգմանենք. « Քսան և հինգ տարեկանէն առաջ՝ ոչ ոք կրնայ պաշտօնեայ ըլլալ » պիտի հարցուի. « Ի՞նչ բանի պաշտօնեայ ». զաղդիրէն մէջ, ընդհակառակն, խոսքը պարզ է ու բացայայտ:

Ուստի Պաշտօնեայ բառը ի՞նչպէս կըրնանք նշանակել՝ իբր հայկական հոմանիշ ministref:

(Սխալ չէ սակայն, ինչպէս կը համարի Մեծապատիւ Պ. Մ. Սմբատ Գաբրիէլեան, — Պաշտօնեայ բառը գործածել՝ ամէն անգամ երբ տեսակն ալ արդէն կը նշանակուի. այսպէս կարող ենք ըսել. « Ներքին գործոց պաշտօնեայ, Պատերազմի պաշտօնեայ »: Վասն զի պաշտօնեայ բառի միակ յանգանքն է չափազանց ընդհանուր իմաստ մ'ունենալը. արդ, երբ յատկացուցիչով մ'իր իմաստին սահմանը կ'անձկացնենք, այդ թիրոթիւնը այլ եւս գոյութիւն չունի: Այլապէս՝ Պաշտօնեայ բառը զրկած պիտի ըլլայինք իր իրաւունքներէն: Այսու սակայն Պաշտօնեայ բառը՝ ministref հոմանիշ եղած չըլլար: (Որինակ իմն, Գրոյս բառը՝ Զօրավար չի նշանակեր, բայց այդ իմաստը կ'առնու Գրոյս բանակի բացատրութեան մէջ. աստի կարելի՞ է հետեւցնել թէ Գրոյս և Զօրավար հոմանիշ բառեր են. թէ՛ այս և թէ՛ « Պատերազմի պաշտօնեայ » բացատրութեան մէջ՝ յատկացուցիչն է որ տուեալ բառին իմաստն և վիճակը կ'որոշէ:

Իսկ երկրորդական պաշտօնէից պէտք է ըսել արդէն « Պաշտօնեայ պատերազմի նախարարութեան մէջ » և ոչ երբէք պարզապէս՝ « պատերազմի պաշտօնեայ » որ անտեղի չափազանցութիւն մը պիտի ըլլար):

2. Այդ դրութեամբ՝ անհաճոյ կրկնութիւններու պիտի բռնադատուինք. այսպէս յաճախ պիտի ստիպուինք ըսել. « Պատերազմի պաշտօնէութեան մէջ՝ պաշտօնաւոր ». կարելի է՝ զայս հասկնալ՝ առանց համապատասխանող զաղդիրէն բաները փնտռելու մտքով՝ ընդերկար:

3. « Պաշտօնեայ » բառի ընդհանուր իմաստով գործածութիւնը այնքան մեծ եղած է՝ որ զայն ministref յատկացնելով՝ բոլոր հին հեղինակներուն և նոր ընթերցողներուն մէջ՝ զաղափարի, ըմբռնման տարբերութիւն մը յառաջ պիտի բերենք: Բայց ընթերցողը արդի կամ ապագայ հեղինակներուն համար ստեղծուած չէ, այլ կապ ունի բոլոր նախկին մատենագիրներուն հետ: Ինչո՞ւ խրամ մը փորել երկուքին միջեւ:

4. Այսպիսի պարագայներու մէջ պոյմանադրական (conventionnel) համաձայնութիւնն է միակ հեղինակութիւն. արդ, 1884ին Մեծ. Նորայր իր բառգրքով՝ այդ դրութիւնը պաշտպանեց. ազգային մամուլի մեծամասնութիւնը երբէք կողմնակից չեղաւ, ընդհակառակն երկրորդ դրոսիւնը ընդգրկեց. հետեւաբար պոյմանադրական համաձայնութիւնը, « միակ հեղինակութիւնը », անկաստ է այդ դրութեան: Ինչո՞ւ կրկին փորձել ձեռնարկ մը որ զուրկ մնացած է ըրձացեալ արդիւնքէն:

Պարագայ մը կայ՝ ուր ministre հոմանիշ է Պաշտօնեայի. կրօնական իմաստով գործածուած ժամանակ. Ministre de Dieu = Աստուծոյ Պաշտօնեայ:

Ministre բառը, իր դիւանագիտական նշանակութեամբը առնուած, իրեն համապատասխանող ունի միակ բառ մը. Նախարար: « Արտաքին գործոց նախարար, պատերազմի նախարար », և այլն: Կը մնայ իր իմաստին մէջ՝ նոյն իսկ երբ յատկա-

ցուցիչը պակսի. « Պ. Ա. նախարար ընտրուած է »:

*

Առարկութիւնք Երկրորդ դրոշման դեմ.
— Նախարար բառն ալ սակայն ունի իր թերութիւնը. Նախարարութիւն ձեռք կը գործածուի վերացական իմաստով. (Պատե-
րազմի նախարարութիւնը՝ դժուարին գործ մ'է, Գանձու նախարարութիւնը վճռեց որ ...) բայց ոչ երբէք, — Ministère բառին պէս, — ամբողջ նախարարական մարմինը նշանակելու համար. այսպէս անսովոր ձեւեր են խոսք նախարարութիւնը յոժանած է. « Գումպ նախարարութիւնը », և այլն: Թամենայն դէպս՝ է, իր երկարութեամբ, դժուարաւ գործածելի: Նախարարական բառն եւս աւելի յաջող պիտի չըլլար: Զայս գիտեն նաեւ քի դրութեան պաշտպանողը. ուստի նաեւ Ministère հոմանիշ կը դնեն Գափիձը. բայց այդ բառը ընդունուած է արդէն իբր համապատասխան Salonի, զարդարուն սրահի. իր նշանակութիւնը աւելի հիշարական է. ամէն բառ հաւասարապէս յարմար չէ այլաբանութեան. Պառնոյ « Գումպ հոմանիշ են, բայց կարող չենք » Առարկանութեան միջոցը » գործածել, օրինակ իմն: Պէտք չենք, ի պատիւ ministèreի, ուրիշ օտար բառեր զրկել՝ իրենց հայ հոմանիշներէն: Միւս կողմէն՝ անհրաժեշտ չէ որ փնտրուած բառը՝ Նախարարի հետ կապ ունենայ: Երեսփոխան են ժողովողեան ներկայացուցիչները, բայց, միացած ժամանակ, խորհրդարան մը կը կազմեն, ոչ եթէ, ինչպէս պէտք էր ընել, հակառակ պարագային, Երեսփոխանարան (թէեւ Պօլսոյ օրագրորէնքն ումանք՝ Երեսփոխանական ժողով կը գործածեն), և այլն:

Ինչո՞ւ ուրեմն նախարարներու ամբողջը նշանակելու համար՝ չսահմանել Պաշտօնարան բառը, Պաշտօնատեղի բառը յատկացնելով՝ առանձնական պաշտօնեայնորու աշխատանոցին:

*

Եղբայրացութիւն. — Պաշտօնեայ և նախարար բառերու երկու կուսակցութեանց

փաստերը անկողմնակալ կերպով կշռելով՝ հետագայ եզրակացութեան կը հասնինք:

Առաջին դրութիւնը աւելի յստակ է, աւելի կանոնաւոր, և աւելի գեղեցիկ իր ամբողջութեան մէջ: Ministre (տե՛ս Գաղղիական Ճեմարանի բառարանը) իր նախնական բոլոր առումներով՝ Պաշտօնեայի հետ կը համաձայնի. պաշտօնադրական համաձայնութիւն մը շնորհիւ է, որ կը նշանակէ, յատկապէս, տէրութեան մը վարիչները: Ինչո՞ւ այս պաշտօնադրական համաձայնութիւնը պիտի չըլլայ նաեւ մեր մէջ, որպէս զի Ministre և իրմէ յառաջ եկող բոլոր բառերը՝ կանոնադրապէս, պարտաւոր մը, թարգմանուին: — Այս պարագայիս՝ Առաջին դրութեան դէմ եղած առաջին առարկութիւնը ինքնին կ'ոչնչանայ. Երկրորդ առարկութիւնը կը լուծուի եթէ գործածուի սա բառարանը. (տե՛ս այս մասին Նորայր):

Employé = Պաշտօնաւոր

Fonctionnaire = Պաշտօնատար

Officier = Պաշտօնակալ

Commissionnaire = Զանձակատար

Agent = Գործակալ:

Այսու գործակալութեան բառը կը մնայ ազատ, իբրեւ հասարակաց հոմանիշ employé, fonctionnaire, officier բառերու, և կրկնութեան վտանգին մէջ՝ կը փոխանակէ զանոնք. այսպէս պիտի ըսենք. « Պատերազմի պաշտօնեայնորան մէջ գործակալատար (= Պաշտօնաւոր) »:

Գալով Պաշտօնարան բառի՝ նա կարող է Ministère համապատասխան նշանակուի, որովհետեւ Bureau և Office հոմանիշ ունինք ոչ միայն Հաշտատեղեակ, Գրատեղեակ, այլ նաեւ Պաշտօնատեղի, Պաշտօնատուն, Պաշտօնավայր:

Ա դրութեան դէմ եղած Գ առարկութիւնը կրնայ, աւելի իրաւամբ, նախարարի մասին զօրեւէ կարգաւորութեան դրութիւնը շատ տարբեր է արդի վարչական դրութենէն. ինչ իրաւամբ պիտի նոյնացուին քաղաքական բոլորովին տարբեր դրութիւններ, սկզբունքներ, գաղափար-

ներ, երկու՝ իրարմէ բոլորովին տարբերող — հին ու նոր — աշխարհներ։ Աւելի լաւ է բառեր շփոթել, քան քաղաքական մեծ կազմակերպութիւններ, պատմական ժաւանակաշարներ։ Որքան լրջութիւն և որքան գիտակցութիւն կը պակսի հոփառարի — հրապուրիչ, երազել տուող բառ, — այժմեան գործածութեան մէջ։ Իսկ վարչապետ, գրեթէ ինքնակայի համագոր, արդիւնք է արեւելեան երեւակայութեան, և անհամեմատական՝ արդի քաղաքական կազմակերպութեանց։ Այսպէս ուրեմն՝ Աղուսթեան դէմ կը զօրէ միայն Դատարկութիւնը, «պայմանադրական համաձայնութիւն»ը, որ սակայն գրողներու կամքէն կախում ունի։

Այն վայրկեանն՝ ուր հայ պարբերաթերթերը բարոյական ոյժն ունենան անոյշ վարժութեան հրաժարելու, և թօթափելու զայն իրենց մտքէն, խնդիրը լուծուած կ'ըլլայ տրամաբանական ճարտով։ Իսկ եթէ տեւեն անփոփոխ՝ ներկայ պարագայը, ի հարկէ, Բղուսթեան կը մնայ յաղթանակը, որովհետեւ «պայմանադրական համաձայնութիւնը» գերագոր է քան ուրիշ ո՛ր և է պատճառ։ Վասն զի ի՞նչ է լեզուն ինքնին. պոյմանադրութիւն մը՝ ձայներու մասին։

ՀԱՅՐԱԿԱՆ

Մ.Ն.Տ.Ի.Վ. Ե.Ջ.Ե.Ր

Միջին դարու երգիչներու տաղերը հրատարակել, ի սկզբանէ անտի սովորութիւն եղաւ, և երթալով ճարակեցաւ քիչ մը ամէն թերթերու մէջ։ Բայց այս ոտանաւոր գրութեանքու քով, արձակ գրութեանքու ալ կ'ան, կ'ենսալիք ուրիշ շունչով մը՝ քան ինչ որ վարժուած ենք տեսնել մեր մատենագրութեան հնագոյն շրջանին մէջ։ Ընդհանուր անուան մը տակ գատնեք ալ ամփոփելու համար, կոչենք՝ Միջին դարու հայրապետ, քանի որ ընդհանրապէս կարծ գրութիւններ են, ընտանեկան խօսակցութեամբ ու կենսաքով լեցուն։

Ներկայս գոր կը հրատարակենք՝ շատ նրբաւ միտ ու չարամեծի կտոր մըն է։ Գրիչը իր բոլոր զգացումներն ու տարակոյսները ճարտարութեամբ Գրիստոսի բերան դրած է։ Պզտի խօսակցութիւն մըն է չարամիտ ու զուարթ շնչտով մը։

Դժբախտութիւնը այս է որ ինչպէս բոլոր այս կարգի գրութեանք, ասոր ալ հեղինակն անձաւ յօթ է։ Հանուած է ճաղերտը մը զոր՝ չորեք տասներորդ դարու կէսերուն, գրած է Նիքիտոս ոմն արեւայ Նրուսաղմի մէջ որ ըստ իս խօսակցութեան հեղինակն ըլլալու է։ Այս կտորին լեզուն իսկ յայտնի կը տեսնուի թէ մեծ հնուածիւն մը չունի. հանրածանօթ շարականներուն եղած ակնարկութիւններն ալ կը ցուցնեն որ Նոր հայերէն կը լինէ։ Բառերուն մէջ յիշեցր ստապար, (հաշմ ոտիւք) մուրիլիկ (աղթաւ) այլազգի բառերը՝ որոնք ստորին դարերու ռամբորէնի մէջ միայն սկսած են գործածուիլ։ Ասոր գրողը կարգացեր է նաեւ Նոր կտակարանի անվաւերները։ Այսպէս անվաւերներէ առնուած տեղեկութիւններ են երբ Բիստօսի համար կը գրէ թէ «փախեալ ի Այգայտոս, և գիշուսն կոյտաւնիւ» և երբ ատաքաւներուն համար կը գրէ «որպէս և ցուցանէ պատմութիւն ուրիշ սաւաքիւրցն Գրիստոսի»։

Այս կտորին հեղինակ Ներսէս Աբեղան կարծելով որ ինքզինք կը կոչէ «յազգէ Նովմենեց և կառաքաւստենց» ուրիշ փաստ չունիմ բայց որովհետեւ մեր ունեցած հնագոյն ձեւագիրը՝ որ պարունակէ այս գրութեանքը, իր ընդօրինակած ճառերտիւրն է։ Այսին զատ՝ գրութեանքին ոգին Այս Ներսէս Աբեղային անուամբ բան մը չունիք դեռ որ ասոր հետ բաղդատենք. բայց այն քանի մը յիշատակարաններէն, զոր կ'ազուցանէ ի դէպ և յանդէպ իր ճառերտիւրն մէջ, շատ իսկ դուրս կը ցատի իր հոգին, զոր Ալիշան (Սիսուան, էջ 319) սարու և աղուշով կը գտնէ։ Սիսուանի մը տալու համար յիշեցր որ տեղ մը ճաղը կ'ընդհատէ զնելու համար յիշատակարանի մը՝ յորում ապագայից պիտի աւանդէ թէ նոյն վայրկեանին լուերը սրունքները կը խալկեն։ Այսուհանդերձ ստեղծ ալ գործով կը յիշէ ու աղօթից կը յանձնէ իր հայրենիքը կրակաւ, ծռվային կիլիկիոյ ծաղկած գիւղաքաղաքներէն մէկը (տես Սիսուան, էջ 318-319 և 547) որ այն ատեն վտանգի մէջ ըլլալ կը թուի. իր իսկ աղուշով թեան պատճառը ուրիշ քանի մէջ չկրնար գտնել, բայց կրակաւ ծանծ ըլլալուն մէջ։ Բոլոր կրակից սպաւախելոքի համարը կը վայելէին Միջին դարու մէջ։ Ինքն իսկ շատ տրամադրող դուրս ցատեցնուցած է այս հանգամանքը։ Յիշատակարանի մը մէջ յետ աղապելու թէ. «Ով եղբարք, յորժամ հանգիւղիք սխալի՝ նա դուք ուղեցնէք սիրով, և մի՛ նայերելով, զի ուղուց կրակից է՝ հետեւեալ կը պատմէ։ «Վարդապետ մի յորկեց զաշակերտն թէ՛ գնալ գլուխ գնէ՝ Նա գնաց գնեց, ու կերաւ զականջն ու լազեզուն ու զղուղին, ու երբ զգանքն առջեւն եղիր Նա (վարդապետն) հարցաւ թէ՛ ո՞ր է ականջը։ Նա ասաց թէ՛ Ականջ չունիք, խուլ էր։ Ո՞ր է լեզուն։ — Լեզու չունիք, լեզատ էր։ — Ո՞ր է ըղուղին։ — Ի կրակայն էր արծեւ, ըղուղ չունիք։» Բաւական է անգամ մը կարգաւ ներկայ հրատարակութեամբ զգալու համար որ տոյն այս խառնուածքն է և զատկեայ արտադրողը։

Ներկայ հրատարակութեամբս կը յուսանք ոչ